

MUZEUM TĚŠÍNSKA
MUZEUM ŚLĄSKA CIESZYŃSKIEGO

Cieszyńskie Studia Muzealne
6 (2018)
Těšínský muzejní sborník

Dům, palác a zámek v hmotné kultuře Slezska

Dom, pałac i zamek w kulturze materialnej Śląska

RADIM JEŽ – DAVID PINDUR et al.

Český Těšín 2018

Redakční rada / Rada redakcyjna:

IRENA ADAMCZYK (Muzeum Śląska Cieszyńskiego)

DR HAB. WAĆLAW GOJNICZEK (Uniwersytet Śląski w Katowicach)

PHDR. RADIM JEŽ, PH.D. (Muzeum Těšínska)

PHDR. KAREL MÜLLER (Zemský archiv v Opavě)

PHDR. DAVID PINDUR, PH.D. (Muzeum Těšínska)

PHDR. JAN SAHEB, PH.D. (Zemský archiv v Opavě)

PROF. DR HAB. JANUSZ SPYRA (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

DR HAB. GRZEGORZ STUDNICKI (Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Uniwersytet Śląski w Katowicach)

Recenzenti / Recenzenci:

DOC. MGR. JIŘÍ KUBEŠ, PH.D. (Univerzita Pardubice)

PROF. PHDR. ALEŠ ZÁŘICKÝ, PH.D. (Ostravská univerzita)

© Lucie Augustinková, Pavlína Badurová, Jan Paweł Borowski, Jiří Brňovják, Krzysztof J. Czyżewski, Marta Dąbrowska, Marian Dembiniok, Halina Duduła, Teresa Dudek Bujarek, Irena French, Waćław Gojniczek, Ondřej Haničák, Veronika Chmelařová, Małgorzata Chorowska, Ewa Janoszek, Radim Jež, Petra Kaniová, Irena Kontny, Dana Kouřilová, Markéta Kouřilová, Martin Krůl, Pavel Kufa, Irena Kwašny, Justyna Weronika Łabędź, Grzegorz Madej, Karel Müller, Lenka Nováková, Zbyšek Ondřeka, Ilona Pavelková, David Pindur, Romana Rosová, Jan Saheb, 2018

ISBN 978-80-86696-47-8

ISSN 1733-9820

Obsah / Spis treści

- 7 Úvod
- 9 Wstęp
- 11 Introduction

Šlechtická sídla ve Slezsku v historickém, stavebním a kulturním kontextu Siedziby szlacheckie na Śląsku w kontekście historycznym, architektonicznym i kulturalnym

MAŁGORZATA CHOROWSKA

- 17 Typologia siedzib feudalnych na Śląsku w okresie średniowiecza
i wczesnej nowożytności

ROMANA ROSOVÁ

- 35 Architektura zámků Těšínského Slezska (vybrané příklady)

JIŘÍ BRŇOVJÁK

- 57 Šlechtická společnost Rakouského Slezska a poznámky k její sídelní strategii
(1740–1918)

Hmotné vybavení raně novověkých obydlí ve světle písemných pramenů Wyposażenie wczesnonowożytnych domów w świetle źródeł rękopiśmiennych

WACŁAW GOJNICZEK

- 97 Testamenty i inwentarze pośmiertne szlachty księstwa cieszyńskiego
jako źródło do badań nad życiem codziennym

HALINA DUDAŁA

- 109 Testamenty oraz pośmiertne spisy mienia jako źródła do badań nad kulturą
materialną i umysłową duchowieństwa doby nowożytnej na Śląsku

RADIM JEŽ

- 131 Vybavení knížecí rezidence a životní styl posledních těšínských Piastovců
ve světle pozůstalosti Alžběty Lukrécie z roku 1653

DAVID PINDUR

- 159 „Item truhlička malá zelená, od kteréj jsme klíča najíti nemohli“
Dva šlechtické pozůstalostní inventáře z Těšínska ze druhé poloviny 17. století

JAN SAHEB

- 177 Dopady třicetileté války na hmotné poměry šlechty
v oblasti moravskoslezského pomezí (na příkladu Paskova)

MARTIN KRŮL

- 197 Formy „kvartýrování“ vojáků v raném novověku na příkladu Těšínska

LENKA NOVÁKOVÁ

- 219 Měšťanská domácnost na hukvaldském panství ve druhé polovině 17. a v 18. století

Rozkvět a úpadek šlechtických rezidencí Horního Slezska v proměnách staletí Rozkwit i upadek rezydencji szlacheckich na Górnym Śląsku na przestrzeni wieków

PETRA KANIOVÁ – DANA KOUŘILOVÁ – MARKÉTA KOUŘILOVÁ

- 235 Blücherův palác v Opavě – aristokratická městská rezidence
v kulturně-stavebním kontextu

LUCIE AUGUSTINKOVÁ

- 257 Zámek Rychvald jako rezidence

PAVEL KUFA

- 271 Letní sídlo Larisch-Mönnichů ve Fryštátě

PAVLÍNA BADUROVÁ – ILONA PAVELKOVÁ

- 287 Osudy zámeckých objektů a jejich mobiliáře po roce 1945
na území Těšínského Slezska – nástin problematiky

KAREL MÜLLER

- 301 Konfiskace velkostatků v českém Slezsku a na severní Moravě
Písemnosti zemědělského odboru Krajského národního výboru v Ostravě
jako pramen k dějinám zámeckých objektů

MARTA DĄBROWSKA

- 305 Nowe funkcje zabytkowych rezydencji na Śląsku Cieszyńskim

Těšínské domy, jejich stavebněhistorický vývoj a vybavení Kamienice cieszyńskie, ich przemiany architektoniczne i wyposażenie

ONŘEJ HANIČÁK

- 335 Jezuitský konvikt Nejsvětější Trojice v Těšíně
Stavební vývoj, formální vazby a možnosti interpretace

IRENA KWAŚNY

- 349 Kamienica Konczakowskich przy Rynku 19 w Cieszynie – historia powstania
i przemian budowlanych

IRENA FRENCH

- 365 Inskrypcje na elewacjach budowli cieszyńskich przełomu XIX i XX wieku

**Sběratelství, sebezprezentace a architektura
na pohraničí Těšínska a Malopolska od baroka po modernu
Kolekcjonerstwo, autoprezentacja i architektura
na pograniczu Śląska Cieszyńskiego i Małopolski od baroku do modernizmu**

- GRZEGORZ MADEJ
381 Bielscy książęta Sułkowscy i ich kolekcje w Matzleinsdorf i Feistritz am Wechsel
- JAN PAWEŁ BOROWSKI
403 Trumna baronowej Elżbiety Petroczy
- TERESA DUDEK BUJAREK
411 Kontrefekty przemysłowców i ich rodzin w zbiorach Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej. Wybrani twórcy z drugiej połowy XIX i początku XX wieku
- EWA JANOSZEK
435 Wystrój kamienic i willi Bielska-Białej – od baroku do secesji
- JUSTYNA WERONIKA ŁABĄDŹ
459 Dwór Lipnicki – ukryty wśród parkowej zieleni zamek biały
- IRENA KONTNY
469 Dom własny architekta Emanuela Rosta juniora w Białej
- KRZYSZTOF J. CZYŻEWSKI
489 Militaria z kolekcji Brunona Konczakowskiego w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu

Musealiae Tessinensis

PORTRETY TĚŠÍNSKÝCH MUZEJNÍKŮ / SYLWETKI CIESZYŃSKICH MUZEALNIKÓW

- 505 (6) Jaroslav Zahradník
- 515 Muzeum Těšínska v letech 2013–2016
- 519 Muzeum Śląska Cieszyńskiego w latach 2013–2016
- 523 Zkratky / Skróty
- 527 Seznam pramenů a literatury / Wykaz źródeł i literatury
- 569 Summaries
- 577 List of Illustrations
- 587 Jmenný rejstřík / Indeks osobowy

HALINA DUDAŁA
(Katowice)

Testamenty oraz pośmiertne spisy mienia jako źródła do badań nad kulturą materialną i umysłową duchowieństwa doby nowożytnej na Śląsku

Odrębność stanu, jaki tworzyli nowożytni duchowni, wydaje się oczywistą przesłanką, by także ich testamenty potraktować do pewnego stopnia w sposób odrębny, nie łącząc i nie zestawiając ich z testamentami przedstawicieli np. stanu szlacheckiego czy też mieszczańskiego¹. Uwaga powyższa nie oznacza oczywiście kategorycznego i w konsekwencji niezrozumiałego zakazu porównywania, poszukiwania analogii, zapożyczeń, różnic i podobieństw między tego rodzaju dokumentami. Ostatecznie przecież każdy z nowożytnych duchownych, zanim wszedł w szeregi owego stanu, urodził się i wychowywał przez co najmniej kilkanaście lat w rodzinie mieszczańskiej, nieco rzadziej szlacheckiej, a jeszcze rzadziej chłopskiej. W dalszej zatem perspektywie badawczej próba odpowiedzi na pytanie o skalę i kierunek wpływów pomiędzy owymi stanami, wpływów znajdujących swój wyraz także w formie i treści instrumentu notarialnego, jakim był testament, jest jak najbardziej uzasadniona. Wydaje się jednak, że – jeśli chodzi o duchowieństwo śląskie doby nowożytnej – niezbędne jest przeprowadzenie badań podstawowych idących w trzech kierunkach. Są to:

1) analiza podstaw prawnych testamentu osoby duchownej – w przypadku Śląska pojmowanego w badanym okresie jako jedna z pięciu części Królestwa Czech mamy bowiem do czynienia z trzema różnymi diecezjami: wrocławską, krakowską oraz ołomuniecką, a zatem z partykularnym ustawodawstwem kościelnym precyzującym na poziomie lokalnym trydenckie normy dotyczące sporządzania i wykonywania *ultimae voluntatis* osoby duchownej;

2) ustalenie liczby oraz archiwalnej topografii testamentów, jak również pośmiertnych spisów mienia;

3) analiza liczbowa i jakościowa mobiliów spisanych w testamentach, a zatem próba odtworzenia świata rzeczy otaczających śląskiego duchownego.

Wobec tak nakreślonego rozmiaru kwereńd i analiz moje wystąpienie będzie z konieczności miało charakter jedynie wprowadzający oraz odnosiło się będzie do

¹ Postulat odrębnego traktowania testamentów duchowieństwa przedstawili J. KOWALKOWSKI – W. NOWOSAD, Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVII wieku, Warszawa 2013, s. 20.

niewielkiego w istocie fragmentu Śląska, jakim były dekanaty bytomski i pszczyński należące od swojego powstania (zatem od XV wieku) aż do 1821 roku do diecezji krakowskiej. Testamenty nowożytnego duchowieństwa śląskiego (dodajmy: żadnej z występujących tutaj chrześcijańskich denominacji wyznaniowych) nie stały się do tychczas przedmiotem edycji źródłowej ani też przedmiotem osobnych badań, zaś zróżnicowana przynależność diecezjalna Śląska może czasem prowadzić do takich sytuacji, w których duchowny urodzony, wykształcony oraz całe życie pracujący na Śląsku zostanie uznany przez współczesnego historyka za przedstawiciela duchowieństwa małopolskiego z racji przynależności parafii, w której pracował, do śląskiego co prawda dekanatu, ale leżącego na terenie diecezji krakowskiej².

Podstawy prawne

Wspólnym mianownikiem dla wszystkich interesujących nas lokalnych legislacji diecezjalnych (krakowska, ołomuniecka, wrocławska) były uchwały soboru trydenckiego, o którym biskup ołomuniecki Stanisław Pawłowski (1545–1598) – Ślązak z ziemi pszczyńskiej – w 1591 roku z nieskrywanym entuzjazmem pisał we wstępie do uchwał synodalnych: *O Felix Tridentinum*³. W trakcie XXII sesji soborowej opracowano rozdział VIII stwierdzający, iż *Episcopi, etiam tanquam sedis apostolicae delegati, in casibus a iure concessis omnium piarum dispositionum tam in ultima voluntate, quam inter vivos sint executores*⁴ (Biskupi oraz delegaci papiescy w przypadkach z prawa do nich należących, będą egzekutorami wszystkich zapisów pobożnych tak osób zmarłych, jak i żyjących). Jednak tak wysoki poziom uogólnienia, na jakim soborowy kanon formułował normy testamentalnego przekazywania majątku przez duchownych, otwierał duże pole do popisu dla bardziej szczegółowego ustawodawstwa partykularnego. Już przed Trydentem synody diecezjalne podejmowały problem ostatniej woli osób duchownych, np. synod wrocławski biskupa Piotra II Nowaka z 1454 roku⁵ lub synod ołomuniecki biskupa Stanisława Thurzona

² Z takim właśnie przypadkiem spotkać się można w publikacji E. E. WRÓBEL, *Kościółowi mojemu jako ukochanej oblubienicy swojej. Wybór testamentów duchownych małopolskich z XVII wieku*, Kraków 2010, s. 156–161. Za przedstawiciela małopolskiego duchowieństwa uznany został urodzony w pierwszej połowie XVII wieku w Mikołowie na Górnym Śląsku ks. Wawrzyniec Franciszek Orawski, wykształcony w Kolegium Jezuickim w Ołomuńcu, później pracujący jako wikariusz w Pszczynie, następnie zaś jako pleban w leżącej na terenie dekanatu pszczyńskiego parafii w Łące, zmarły tamże w 1691 roku. Vide H. DUDAŁA (ed.), *Clerus decanatus Plesnensis w świetle protokołów kongregacji dekanalnych pszczyńskich z lat 1691–1756*. Edycja źródłowa (= Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku Nr 10), Katowice 2015, s. 234.

³ *Acta et Constitutiones Synodi Olomucensis Anno Domini MDXCI (1591)*, in: *Collectio synodorum et statutorum almae dioecesis Olomucensae in IV. Partes distributa [...]* Omnia ex manuscriptis Coetaneis lucidae collecta opera ac studio ARSENI THEODORI FASSEAU canonici et presbyteri sacri ac exempti ordinis praemonstratensis, Rezii 1766, s. 66.

⁴ *Sessio XXII. De piis dispensationibus. Cap. VIII*, in: *Canones et decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini, Ratisbonae 1869*, s. 118. Wszystkie przekłady cytowanych fragmentów tekstów łacińskich zostały wykonane przez autorkę.

⁵ *Statuta synodalia Domini Petri Episcopi Wratislaviensis (1454)*, in: *Statuta synodalia dioecisana Sanctae Ecclesiae Wratislaviensis*, ed. M. de Montbach, Wratislaviae 1855, s. 77–81.

z 1538 roku⁶. Po Trydencie fala synodów diecezjalnych przetoczyła się przez Europę, zwłaszcza pod koniec XVI oraz w XVII wieku, by niemal zaniknąć w pierwszej połowie XVIII stulecia. Na interesującym nas terytorium problem testamentów osób duchownych podjęty został w ramach uchwał sześciu synodów diecezjalnych, a także – w przypadku diecezji ołomunieckiej – w ramach osobnej instrukcji dla dziekanów i plebanów.

Tab. 1: Potrydenckie ustawodawstwo w diecezjach krakowskiej, ołomunieckiej i wrocławskiej

Diecezja krakowska	1601 <i>Epistola Pastoralis</i> bp. Bernarda Maciejowskiego 1621 <i>Reformationes generales</i> bp. Marcina Szyszczkowskiego 1711 synod bp. Kazimierza Łubińskiego
Diecezja ołomuniecka	1666 <i>Monitorium sive instructio brevis pro decanis ruralibus et parochis dioecesis Olomucensis</i> Instrukcja dla dziekanów i plebanów bp. Karola Lichtensteina
Diecezja wrocławska	1580 synod bp. Marcina Gerstmannna 1595 synod bp. Andrzeja Jerina 1653 synod bp. Karola Ferdynanda Wazy

W pewnym uproszczeniu schemat postępowania najpierw samego *moribunda*, potem zaś egzekutorów jego *ultima voluntatis* wyglądał we wszystkich interesujących nas trzech diecezjach następująco. Duchowny (zwłaszcza pleban), będąc w pełni władz umysłowych, powinien sporządzić testament w obecności dwóch kapłanów lub też dwóch *probos viros* określanych także mianem *fide dignis*⁷. Wymóg obecności wiarygodnych świadków (*sacerdotes aut alios probos viros*) był wymieniany we wszystkich analizowanych dokumentach i statutach synodalnych. Wywodził się on wprost z regulacji spadkowych zawartych w prawie rzymskim. Okolicznością w sposób naturalny przynaglającą duchownego do sporządzenia aktu ostatniej woli była niewątpliwie jego choroba lub starszy wiek, które ponadto miały mobilizować dziekana do zachęcania *moribunda*, by uczynił zadość normom prawnym i obyczajowym w tym względzie. Testament kapłana nabierał mocy prawnej po wyrażeniu przez biskupa zgody na zawartą w nim treść oraz wpisaniu go *in extenso* do ksiąg konsystorskich wraz z formułą akceptacyjną określaną jako *approbatio*. W praktyce diecezji krakowskiej stosowano jednak często wpisy aprobacji pozbawione tekstu

⁶ LII. Praeterea mandamus, ut quilibet plebanorum inventarium faciat rerum ecclesiae suae tam mobilium, quam immobilium et alienatarum et detentorum, aut vi occupatarum in spatio duorum mensium ab horum publicatione statutorum, quem eodem etiam tempore conscriptum praesentare debet Archidiacono [...]. LIII. [...] Plebanis [...] mandamus, ut ipsi nobis [...] legata ad pias causas, de quibus eis constat vel sciant, quantocius poterint fideliter insinuent et notificent, in: Constitutiones Stanislai Primi Episcopi Olomucensis Anno MDXXXVIII tertia die Maii in castro Wischaw habitae epistola, in: Collectio, s. 60.

⁷ B. MACIEJOWSKI, *Epistola Pastoralis*, Posnaniae 1640, H2v; Synodus dioecesana ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino, D. Casimiro a Łubna Łubiński Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopo Cracoviensi, duce Severiae, celebrata Cracoviae in Ecclesia Archipresbyterali Anno Domini 1711 die 6 Octobris et aliis duobus sequentibus diebus, Cracoviae 1711, s. 39; *Monitorium sive instructio brevis pro decanis ruralibus ac parochis dioecesis Olomucensis* (1666), in: Collectio, s. 140; Acta dioecesanae synodi Anno Domini MDLXXX. Mense Septembri (1580), in: Statuta synodalia, s. 162.

jednak przyznać, że w trakcie moich kwerend archiwalnych tylko raz udało mi się trafić na tego rodzaju (kompletna dokumentacja) przypadek.

Do pewnego stopnia wspólną cechą badanych legislacji były również te uchwały synodalne, które wskazywały, by testator *certam portionem* majątku osobistego ofiarował na rzecz parafii oraz *pro infirmorum sacerdotum domibus* (EP 1601, Wr 1595, Wr 1653). Z kolei w ołomunieckiej *Instructio pro parochis* z 1666 roku biskup Karol Lichtenstein zakazał duchownym czynienia zapisów na rzecz *mulieribus aut oeconomis, cum quibus turpiter vixerunt vel suspectu fuerunt* (Oł 1666). Przypadek to niezbyt częsty, ale nie jedyny. W 1601 roku *Pastoralna* Bernarda Maciejowskiego, a statuty diecezji chełmińskiej jeszcze w 1717 roku przypominały zasadę odsunięcia od dziedziczenia konkubin oraz ich dzieci¹⁰. Zbliżone natomiast zarówno w warstwie słownej, jak i jurydycznej były zastosowane przez wszystkie interesujące nas diecezje rozwiązania dotyczące duchownych zmarłych bez testamentu, a więc *ab intestato*. Kierunek wyznaczyła tu po raz kolejny niewątpliwie *Pastoralna* B. Maciejowskiego z 1601 roku: *Porro ex intestatorum bonis, absoluta sepultura, persolutis debitis, expedita familia, consolatis propinquis, fabricaque ecclesiae et anima defuncti procuratis, quod reliquum erit, arbitrio ordinatorium dispensetur*¹¹ (Majątek duchownego powinien zatem być zużyty na koszty jego pogrzebu, msze święte za jego duszę, zwrot ewentualnych długów, zaspokojenie roszczeń krewnych, wynagrodzenie dla czeladzi oraz na wszelkie potrzeby związane z *fabrica ecclesiae*, czyli z utrzymaniem budynków kościelnych). Synod krakowski z 1711 roku dziekanowi bądź plebanowi sąsiedniej wobec zmarłego parafii dodawał jeszcze obowiązek sporządzenia w obecności dwóch świadków *inventarium relictorum* po kapłanie, który *intestatus vel inopinatae mortuus fuerit*¹². Niemal w ten sam sposób tryb postępowania w sytuacji nagłej śmierci kapłana i braku testamentu określały synody wrocławskie (1580, 1595, 1653) oraz ołomuniecka *Instrukcja dla dziekanów i plebanów* biskupa Karola Lichtensteina z 1666 roku. Kodyfikacja prawa kościelnego nie negowała zatem swobody duchownych w dysponowaniu przez nich majątkiem osobistym. Wolność ta – wedle uchwał synodu prowincjonalnego zwołanego w Polsce w 1628 roku przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Wężyka – wynikała *tam ex consuetudine, quam de privilegio multorum ecclesiarum, ac etiam ex statutis eorundem*¹³. Jako swego rodzaju ograniczenie mogła być natomiast postrzegana konieczność uzyskania biskupiej aprobaty dla testamentu. Sądzę – choć wymaga to dalszych badań – że być może właśnie w tym upatrywać należy jednej z przyczyn niewielkiej liczby testamentów

¹⁰ D. GŁÓWKA, Podstawy prawne testamentów i inwentarzy pośmiertnych duchowieństwa katolickiego w Polsce w epoce potrydenckiej, *Archeologia Historica Polona. Studia z archeologii i historii*, 1997, t. 5, s. 205.

¹¹ B. MACIEJOWSKI, *Epistola*, s. H2^v, H3.

¹² Caput XXVI. De testamentis et ultimis voluntatibus clericorum necnon intestatis, in: *Synodus dioeclesana ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino, D. Casimiro a Lubna Lubieni Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopo Cracoviensi, duce Severiae, celebrata Cracoviae in Ecclesia Archipresbyterali Anno Domini 1711 die 6 Octobris et aliis duobus sequentibus diebus, Cracoviae 1711, H2–H3.*

¹³ *Constitutiones synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis provincialium...* Joannis Wężyk, Cracoviae 1630, s. 173.

(w stosunku do liczby zmarłych kapłanów) wpisanych do krakowskich ksiąg konsystorskich.

Topografia źródeł

Omówione regulacje prawne jednoznacznie wskazują centralne urzędy diecezjalne, a zwłaszcza konsystorze biskupie w Krakowie, Ołomuńcu oraz Wrocławiu, jako te instytucje, które uczestniczyły bezpośrednio w procesie nie tyle powstawania samego testamentu, ile raczej jego funkcjonowania na kolejnych etapach. Kluczowe, jeśli chodzi o badania archiwalne, są zatem zasoby trzech centralnych archiwów, a mianowicie Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu (jednak nie zachowały się akta wrocławskiego konsystorza), Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie oraz Archiwum Ziemskiego w Opawie wraz z oddziałem w Ołomuńcu (tutaj zwłaszcza zespół akt konsystorskich diecezji ołomunieckiej).

Tak jak wspomniałam na wstępie, przeprowadzona przeze mnie kwerenda dotyczyła dwóch śląskich dekanatów diecezji krakowskiej: bytomskiego i pszczyńskiego oraz obejmowała 62 księgi konsystorza krakowskiego pochodzące z lat 1652–1766¹⁴. W jej trakcie udało się odnaleźć w sumie dziewięć testamentów plebanów śląskich. Tekst natomiast jednego testamentu (dekanat pszczyński) odnalazłam w zespole Archiwum Książąt Pszczyńskich przechowywanym w pszczyńskim oddziale Archiwum Państwowego w Katowicach.

Tab. 2: Duchowni dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego oraz ich zachowane testamenty i pośmiertne spisy mienia

Miejsce i data sporządzenia testamentu / <i>inventarium rerum derelictarum / calculatio</i>	Miejsce przechowywania testamentu / sygnatura akt	Dane biograficzne
Ks. Wawrzyniec Franciszek Orawski, pleban w Łące (dekanat pszczyński)		
Łąka 9. 1. 1684 – 21. 5. 1688 testament	AKMK, AOff, sygn. AOff. 159, fol. 656–663.	Urodzony w Mikołowie, syn Jana; kształcił się w Kolegium Jezuickim w Ołomuńcu; święcenia kapłańskie 20. 9. 1670 w Krakowie; tytuł kanoniczny: wikariat w Pszczynie; pleban w Łące 1675–1690; † przed 19. 7. 1691
Ks. Jan Stokowiecki (Stokowicki), pleban w Wojkowicach (dekanat bytomski)		
Wojkowice 26. 6. 1695 testament	AKMK, AOff, sygn. AOff. 163, fol. 352–355	Urodzony ± 1619; od 1665 pleban w Wojkowicach; prebendarz w Czeladzi; † 28. 6. 1695

¹⁴ W sumie zespół Acta Officialia liczy 206 jednostek archiwalnych wytworzonych w latach 1410–1796. Dwie podstawowe serie ksiąg tworzą akta właściwe oficjała (*Acta actorum officialia*) oraz akta wikariuszy generalnych (*Acta actorum vicarialia*). Pozostałe serie to: potwierdzenia stawienia się na rozprawę (*Pronuntiationes*), ustanawianie pełnomocników stron procesowych (*Constitutiones procuratorum*), zobowiązania zwrotu pożyczki (*Obligaciones*) oraz wyroki (*Sententiae*). Vide J. KRACIK, *Zasoby Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Analecta Cracoviensia*, 1977, t. IX, s. 481–482.

Ks. Stanisław Grusikowski, pleban w Grodźcu (dekanat bytomski)		
Grodziec 27. 3. 1713 testament	AKMK, AOff, sygn. AOff. 165, fol. 945–949	Ojciec: Paweł; matka: Zofia; co najmniej od 1696 pleban w Grodźcu; w 1711 roku notariusz dekanalny
Ks. Wojciech Ksawery Gawiński, pleban w Pszczynie, dziekan pszczyński		
Pszczyna 3. 8. 1713 testament	AKMK, AOff, sygn. AOff. 166, fol. 452–461	Urodzony ± 1658 w Bieruniu, syn Walentego; kształcił się w Kolegium Jezuickim w Opawie i seminarium zamkowym w Krakowie; święcenia kapłańskie: 26. 2. 1684; tytuł kanoniczny: prowizja seminarium zamkowego oraz wikariat w Książu Wielkim; wikariusz w Książu Wielkim (1684–?), kapelan w Domu Księży Emerytów w Krakowie (?–1690); pleban i dziekan w Pszczynie (1690–1715); † lipiec 1715 w Pszczynie
Ks. Fabian Sebastian Rostański, pleban w Mikołowie (dekanat pszczyński)		
Mikołów 1. 8. 1714 testament	AKMK, AOff, sygn. AOff. 165, fol. 1428–1438.	Urodzony w Pszczynie, syn Krzysztofa; dr filozofii; kształcił się m.in. w Kolegium Jezuickim w Opawie; święcenia kapłańskie: 13. 4. 1386; tytuł kanoniczny: wikariat w Osieku, dekanat Oświęcim; pleban w Łące (1695–1696); pleban w Osieku (?–1704); dziekan oświęcimski (1695–?); pleban w Mikołowie (1696–1714); † 19 VIII 1714 w Mikołowie
Ks. Andrzej Franciszek Matuszewicz, pleban w Wiśle Niemieckiej (dekanat pszczyński)		
Wiśla Niemiecka 1720 <i>inventarium rerum derelictarum</i>	APP, AKP, sygn. IX 700, fol. 108–110.	Święcenia kapłańskie: 21. 12. 1675; tytuł kanoniczny: wikariat w Skarżycach, dekanat Lelów; pleban w Wiśle Niemieckiej (1691–1719/1720)
Ks. Jan Pacutek, pleban w Mokrem (dekanat pszczyński)		
Mokre 1. 1. 1724 testament czerwiec 1724 <i>inventarium rerum derelictarum</i> 1724 <i>calculatio</i>	AKMK, AOff, sygn. AOff. 168, fol. 36–42 AKMK, Producta, bez sygn. (1724–1746), nlb	Syn Alberta; kształcił się w Kolegium Jezuickim w Ołomuńcu; święcenia kapłańskie 21. 12. 1709; tytuł kanoniczny: wikariat w Szczepanowie, dekanat Wojnicz; pleban w Mokrem (?–1724); † VI 1724 w Mokrem
Ks. Wojciech Ciołkowicz, pleban w Będzinie i Grodźcu, dziekan bytomski		
Tarnowskie Góry 21. 8. 1733; 21. 8. 1734 testament	AKMK, AOff, sygn. AOff. 172, fol. 249–257	Urodzony ± 1667, syn Józefa; święcenia kapłańskie: Kraków 10. 3. 1691; tytuł kanoniczny: prowizja seminarium w Krakowie; od 1709 pleban w Będzinie, od 1713 pleban w Grodźcu
Ks. Walenty Gumulski, pleban w Woźnikach (dekanat bytomski)		
Woźniki 30. 9. 1733 testament	AKMK, AOff, sygn. AOff. 172, fol. 281–285.	Brak danych
Ks. Jerzy Antoni Odrobiński, pleban w Bieruniu (dekanat pszczyński)		
Bieruń 11. 6. 1746 testament	APP, AKP, sygn. IX 723, s. 88–95	Urodzony w Pszczynie ± 1680, syn Krzysztofa i Marianny; kształcił się w Kolegium Jezuickim w Opawie i seminarium zamkowym w Krakowie; święcenia kapłańskie: 26. 10. 1704; tytuł kanoniczny: wikariat w Cmolasie, dekanat Miechocin; wikariusz w Pszczynie (1708–1711); pleban w Bieruniu (1712–1746); † 7. 11. 1746 w Bieruniu

Dużo skromniej, jeśli chodzi o odnaleziony materiał archiwalny, wygląda natomiast kwestia pośmiertnych spisów mienia, zaś niemal całkiem śladowo zachowały się *calculationes*. Na problem ten zwracał już uwagę Dariusz Główka w znakomitej pracy poświęconej majątkowi duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII i XVIII wieku. Zarówno bowiem pośmiertne spisy mobiliów, jak i powstałe w trakcie realizacji ostatniej woli rozliczenia spełniały funkcję – jeśli można tak to ująć – praktyczną, pomocniczą (zwłaszcza w przypadku zgonów *ab intestato*) i do-
rażną, zatem nie wciągano tychże dokumentów do ksiąg sądowych¹⁵. W przypadku badanych przeze mnie dekanatów pszczyńskiego oraz bytomskiego udało się odnaleźć *inventarium rerum derelictarum* po zmarłym w 1720 roku plebanie Niemieckiej Wisły ks. Andrzeju Franciszku Matuszewiczu oraz specyficzny dokument stanowiący połączenie takiego inwentarza z *calculatio*, a dotyczący zmarłego w 1724 roku plebana z Mokrego ks. Jana Pacutka¹⁶. Ten ostatni przypadek jest o tyle szczególny, iż jest to jedyna – wspominana wcześniej – znana mi sytuacja dokumentacji kompletnej, a zatem takiej, na którą składa się zarówno *ultima voluntas*, *inventarium rerum derelictarum* oraz *calculatio*. Próbę rekonstrukcji świata rzeczy otaczających nowożytnego plebana śląskiego oprę jednak na wszystkich odnalezionych dokumentach, mając wszak świadomość, że jest to zabieg, w którym analizowane archiwalia zmuszone są pełnić rolę *pars pro toto*, z wszystkimi nieuchronnymi niedoskonałościami takiej metody.

Ubiór plebana

Nieoceniony ks. Jędrzej Kitowicz w swoim *Opisaniu obyczajów za panowania Augusta III* zapisał: *Mówią pospolicie, że suknia nie ma nic do obyczajów. Oj ma, i bardzo wiele! Skoro duchowni zaczęli nosić niemiecką suknię, zaczęli powoli dyspensować się od pacierzy, od postów i od służby ołtarza*¹⁷. Obserwacja J. Kitowicza była być może nadto krytyczna, choć zapewne niepozbawiona trafności. W badanej przeze mnie księdze protokołów konferencji dekanalnych pszczyńskich z lat 1691–1756 można zauważyć na przełomie XVII i XVIII stulecia interesujący wątek napięcia pomiędzy Krakowem i Wrocławiem, jeśli chodzi o zwyczaje w ubiorze i uczesaniu duchownych. Dziekan pszczyński ks. Wojciech Gawiński kilkakrotnie zapowiadał nawet kary finansowe dla podległych mu księży hołdujących modzie niemieckiej *utpote alienae*, zamiast *Cracoviensis suae dioecesis moribus et consuetudinibus*¹⁸. W przekonaniu dziekana strój był ważnym elementem identyfikacji przynależności duchownego nie tylko do własnego stanu, ale także do jasno określonej tradycji: krakowskiej, czyli polskiej, lub wrocławskiej, a zatem niemieckiej. Uchwały synodalne nie

¹⁵ D. GŁÓWKA, *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2004, s. 47.

¹⁶ Problem ten również został zauważony przez D. Główkę, *IBIDEM*, s. 48.

¹⁷ J. KITOWICZ, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Warszawa 1999, s. 106.

¹⁸ H. DUDAŁA (ed.), *Clerus*, s. 293, 310, 316.

szły oczywiście w tym względzie aż tak daleko. Wszystkie one kładły zgodnie nacisk na skromność ubioru kapłana. B. Maciejowski w *Pastoralnej* w 1601 roku nakazywał duchownym: *Vestitu utantur nigro, talari, modesto, non sordido tamen, ac pro conditione quisque sua* (Sukni niech używają czarnej, do kostek, skromnej i odpowiedniej do swego stanu)¹⁹. W niemal takim samym duchu ujmowały sprawę ubioru rozporządzenia synodu biskupa ołomunieckiego S. Pawłowskiego z 1591 roku: *Item omnes clerici [...] utantur longis vestibibus et honestis, non strictis, nec apertis, sed neque subducturis rubei aut viridis coloris ornatis* (Wszyscy zatem księża niech używają długich sukni i skromnych, nie ciasnych i nie odkrytych, ani też podszytych czerwonymi i wykwintnymi tkaninami)²⁰. Z kolei *Instructio pro parochis* z 1666 roku podkreślała wymóg noszenia sutanny także na plebanii: *In domo nunquam se sine veste clericali deprehendi patiantur*²¹. Rozporządzenia biskupa Karola Lichtensteina szły jeszcze o krok dalej, wskazując na interesujące nas dzisiaj nieprawidłowości występujące w stroju duchownych jego diecezji: *Neque tolerandae sunt nimiae brevitatis ad genua usque decurtatae vestes et palliola ad ostendas caligas accommodata, tibialia colorata; serica ligamina sub genibus dependentia, calcei albi vel nimium affabre facti, rostrati* (Nie są także dozwolone sutanny zbyt krótkie, do kolan i płaszczki dostosowane do półbutów, kolorowe skarpety, związane jedwabnymi opaskami, białe trzewiki lub artystycznie i zbyt kownie zdobione)²². Dodajmy jeszcze, że wrocławski synod biskupa Marcina Gerstmannna z 1580 roku zakazywał duchownym używania płaszcza *nisi vel pluviae tempore*, suknia zaś księdza *et superiorem et inferiorem* winna być *simplicitatem atque talarem*. Synod biskupa Gerstmannna podkreślał też, że jedwabiu, tabinu, atlasu i kamlotu do swych ubiorów używać mogą jedynie prałaci, kanonicy katedralni i kolegiaccy: *Vestes sericas, praeter tabin, atlas, czamlet, deferre non audeant, nisi praelati et canonici cathederalis et collegiatarum ecclesiarum, in quibus sunt distributiones, et capitula per annum celebrantur*. Wszyscy pozostali duchowni powinni być zadowoleni z użycia jedynie sukna i płótna lnianego. Nosić mogli także koszulę zawiązaną pod szyją, lecz nie wytwornie zrobioną lub ozdobioną: [...] *solo harasio et panno sint contenti. Item indusia ad manum et ad collum crispa, lactucata, aut arte elaborata, vel actu picta, domi non habeant*²³. Nad wszelkimi zatem gustami, modami i wrażliwością estetyczną, a zwłaszcza zróżnicowaną zamożnością duchownych, unosić się miał wspólny (wyjąwszy duchowieństwo wyższe) duch skromności i stosowności właściwej stanowi duchownemu.

Jak zatem w świetle przeanalizowanych uchwał synodalnych wyglądała rzeczywistość zawartość śląskiej szafy plebańskiej odnotowana w odnalezionych testamentach i pośmiertnych inwentarzach mienia?

¹⁹ B. MACIEJOWSKI, Epistola, H3.

²⁰ Acta et Constitutiones Synodi Olomucensis Anno Domini MDXCI (1591), in: Collectio, s. 56.

²¹ Monitorium sive instructio brevis pro decanis ruralibus et parochis dioecesis Olomucensis, in: Collectio, s. 156.

²² IBIDEM.

²³ Acta dioecesanae synodi (1580), in: Statuta synodalia, s. 160.

Tab. 3: Odzież w testamentach duchowieństwa śląskiego w latach 1684–1746

Kategoria odzieży	Rodzaj	Liczba sztuk	Liczba przekazów
Suknie	Suknia oraz suknia czarna	6	4
	Suknia sukienna	1	1
	Suknia spodnia	3	1
	Suknia wierzchnia (zwierzchnia)	6	4
	Suknia letnia	2	1
	Suknia podszyta futrem	4	4
	Suknia wiśniowa	1	1
	Sutanna	3	1
Płaszcz	Okrycie futrzane	1	1
	Płaszcz sukienny kapturkiem podszyty	1	1
	Płaszcz akademicki	1	1
	Płaszcz	2	1
Spodnie	Pludry skórzane	1	1
Kaftany	Kaftan letni	1	1
	Kaftan podszyty futrem	2	1
Czapki	Czapka	3	1
	Czapka podszyta futrem	6	3
	Czapka letnia	2	2
	Czapka zimowa	1	1
	Czapka sypialna	1	1
	Czapka konfederacka	1	1
	Jarmułka	1	1
Pasy	Pas jedwabny	2	2
Koszule	Koszula	15	4
	Koszula płócienna	1	1
Obuwie	Trzewiki	3	1
	Pantofle	3	1
Pończochy i skarpety	Pończochy	3	1
	Skarpety futrzane	2	1
Rękawice	Rękawice	1	1
	Rękawice letnie	1	1
	Rękawice podszyte futrem	1	1
	Rękaw wydrzany	1	1
	Rękawik	1	1
Chustki	Chustka	Brak danych	1
	Halstuch	Brak danych	1
Laski, trzciny	Trzcina	2	4
	Trzcina z okuciem	2	4
Biżuteria	Sygnet srebrny	1	1

Powyższe zestawienie charakteryzuje dwa główne wskaźniki opisujące garderobę nowożytnego śląskiego duchownego, a mianowicie kategorie i rodzaje ubioru oraz liczbę każdej z jego części. Warto już na wstępie dodać, że odzież była tą kategorią ruchomości, którą najczęściej wykazywały testamenty i pośmiertne inwentarze mienia, zresztą nie tylko duchownych. Stroje posiadały w omawianej epoce wymiarną wartość materialną, czasem znaczną (np. ubrania podszyte futrem), można nimi zatem było obdarować tak rodzinę, jak i konfratrów. Była to praktyka zauważalna także w testamentach mieszczańskich oraz szlacheckich²⁴. Już pierwsza kategoria odzieży – suknia – przysparza badaczowi nie lada problemów interpretacyjnych. Występuje ona w każdym z odnalezionych testamentów i pośmiertnych spisów mienia, jednak lektura tych dokumentów wskazuje, iż duchowni terminu *suknia* używali w co najmniej kilku znaczeniach²⁵. Wyraz *sutanna* – po raz pierwszy użyty w aktach synodu w Rawennie w 1569 roku – w analizowanych przekazach źródłowych pojawił się dopiero w 1714 roku w testamencie plebana z Mikołowa ks. Fabiana Sebastiana Rostabińskiego. W jego przypadku była to zatem *sutanna stara kamlerowa*, ale także *Suknie dwie nowe. Jedna sutanna, druga wierzchnia*²⁶. Wyraz *suknia* oznaczał zatem dla tego księdza zarówno samą sutannę, jak i okrycie wierzchnie będące zapewne rewerendą lub palendrą – charakterystycznymi okryciami wierzchnimi duchownego. Słuszna więc wydaje się sugestia D. Głównki, by odzienie księdza zwane w testamentach *suknią spodnią*, ale też *suknią czarną* uznawać za sutannę przy jednoczesnym zachowaniu ostrożności w ocenie funkcji pełnionych przez inne suknie. Nie mamy bowiem żadnej pewności, czy *suknia letnia* albo też *suknia sukienna* nie były w rzeczywistości sutannami²⁷. Jeśli chodzi o bogactwo oraz liczbę sukien, na plan pierwszy wysuwa się najstarszy z analizowanych dokumentów, a mianowicie testament plebana z Łąki ks. Wawrzyńca Franciszka Orawskiego, pochodzący w swojej najwcześniejszej wersji z 1684 roku. Duchowny posiadał aż dziewięć sukien, przy czym sutannami z pewnością były *suknia czarna materialna płótnem modrym podbita* (choć pewną wątpliwość budzić tu może fakt obdarowania nią siostrzenicy), *suknia sukienna*, *suknia spodnia* (3 sztuki). Prawdopodobnie odzieniem wierzchnim były *suknia podszyta lisami* oraz *dwie suknie wierzchnie*. Nieco zagadkowa pozostaje natomiast funkcja *sukni małej wiśniowej barwy*²⁸. Pleban z Łąki posiadał zatem prawdopodobnie aż pięć sutann, ale już dziekan bytomski oraz pleban w Grodźcu i Będzinie w swoim testamencie z 1734 roku nie wykazał ani jednej, choć zapewne zaliczał się do grona zamożniejszych duchownych. Można to wywnioskować z faktu, że jego dwie wierzchnie suknie były uszyte z uchodzącego za luksusowe płótna francuskiego, a jedna z nich obszyta była dodatkowo listwami adamaszkowymi²⁹.

²⁴ D. GŁÓWKA, Majątek, s. 60.

²⁵ A. KRUPIANKA, Z historii wyrazu suknia (na podstawie słowników języka polskiego), in: *Polszczyzna dawna i współczesna. Materiały z ogólnopolskich konferencji językoznawczych*, red. C. Łapicz, Toruń 1994, s. 69–73.

²⁶ AKMK, AOff, sygn. AOff. 165, *Approbatio testamenti parochii in Mikołow* (Rostabiński), fol. 1434r.

²⁷ D. GŁÓWKA, Majątek, s. 61–62.

²⁸ AKMK, AOff, sygn. AOff. 159, *Approbatio testamenti Orawski*, fol. 659.

²⁹ IBIDEM, sygn. AOff. 172, *Approbatio testamenti olim Ciołkowicz*, fol. 254.

Lektura wszystkich odnalezionych przeze mnie testamentów oraz inwentarzy pośmiertnych śląskich duchownych wskazuje nie tylko na ich zróżnicowaną za-
możność. Ujawniają się w nich także gusta, uleganie modom bądź też świadome
akcentowanie fragmentów własnego życiorysu (np. płaszcz akademicki ks. Rostabiń-
skiego, absolwenta Kolegium Jezuickiego w Opawie oraz doktora filozofii) czy pew-
nych aspiracji: pasy jedwabne (także ks. Rostabiński oraz ks. Pacutek w Mokrem).

Pasy były jednym ze zdobniejszych elementów stroju duchownego występującym
najczęściej w dobytku kanoników i zamożnych plebanów. O ile zatem do tych ostat-
nich zaliczyć możemy niewątpliwie ks. Rostabińskiego, to na pewno nie był nim
ks. J. Pacutek, którego beneficjum w Mokrem było znane w dekanacie pszczyńskim
od dziesięcioleci ze swoich niskich dochodów³⁰.

Bardzo ważny dodatek do stroju duchownego stanowiła natomiast laska zwana
trzcina dodająca mu splendoru, zwłaszcza gdy była ona – jak w przypadku plebana
i dziekana W. Gawińskiego z Pszczyzny – *argento obductum*³¹. Zaledwie natomiast
w jednym przypadku – ks. Rostabińskiego – testament odnotował fakt posiadania
przez duchownego biżuterii (sygnet srebrny). Z analizy przedstawionej wyżej tabeli
wynika jeszcze interesujące spostrzeżenie dotyczące obuwia. Poza trzema parami
trzewików i pantofli ks. W. Orawskiego z Łąki ta kategoria odzieży nie pojawiła się
nigdy w badanych dokumentach. Można zatem wysnuć przypuszczenie, iż śląskie
trzewiki plebańskie niszczyły się w tak znacznym stopniu, że nie nadawały się do
dalszego używania. To ciekawe, gdyż D. Głównka badający testamenty duchownych
Mazowsza, Podlasia i Wielkopolski w 47 dokumentach (14%) z 342 odnalezionych
przekazów pochodzących z lat 1601–1796 spotkał się właśnie z obuwem³².

O zamożności duchownego testatora świadczyła nie tylko ilość odzieży, ale także
rodzaj materiałów, z których była ona uszyta. W badanych przeze mnie przekazach
można się spotkać z następującymi typami materiałów:

Tab. 4: Tkaniny wymienione w testamentach śląskich duchownych w latach 1684–1746

Tkaniny	Liczba przekazów
adamaszek droga, importowana tkanina jedwabna	1
jedwab	2
kamlot kamler, czamler, czamlet – cienka i szorstka tkanina z wełny czesankowej	1
kałamajka tkanina wełniana w pasy jasnych kolorów	1
kwinet finet (fr. <i>la finette</i>) – tkanina bawełniana o splotie krzyżykowym	1
materia	2
płótno francuskie tkanina lniana, konopna, bawełniana, też jutowa	1
sukno tkanina wełniana, zgrzebna	10

³⁰ Poprzednik ks. J. Pacutka – ks. Tomasz Gajdzik – w 1696 roku w trakcie kongregacji dekanalnej zgłosił dziekanowi zamiar rezygnacji z urzędu plebana parafii w Mokrem, gdyż *se non posse subsistere in suo beneficio* z racji jego ubóstwa. Vide H. DUDAŁA (red.), Clerus, s. 152.

³¹ AKMK, AOff, sygn. AOff. 166, *Approbatio testamenti Gawinski* z 27. 7. 1713, fol. 459^v.

³² D. GŁÓWKA, Majątek, s. 96.

Powyższe zestawienie wskazuje, że ubiór śląskich duchownych w większości przypadków uszyty był z różnych rodzajów wełnianego sukna, choć należy pamiętać, że jeśli chodzi o kaftany, koszule, czapki i chustki, autorzy testamentów nie podawali, z jakiego materiału były one zrobione. Można przypuszczać, że brak takiej informacji oznacza materiał najbardziej powszechny i najtańszy. Autor testamentu zapewne nie pominąłby informacji np. o jedwabiu, gdyby posiadał w swojej garderobie koszulę lub kaftan uszyte z tej materii. O ostatecznej wartości ubrań przesądzały natomiast dodatki w postaci kolorowych podszyć lub futer. W przypadku kolorystyki ubiorów przekazy testamentalne były niestety nader skromne (uwaga ta dotyczy także kroju)³³. Pamiętamy jednak, że statuty wszystkich trzech diecezji, które mamy na uwadze, ograniczały do minimum paletę kolorów, zwłaszcza w odniesieniu do duchowieństwa niższego. Jedynie w najstarszym testamencie z 1684 roku mowa była o *sukni czarnej materialnej płótnem modrym podbitej* oraz o *sukni malej wiśniowej barwy*. Inaczej zgoła wyglądało użycie futer do produkcji odzieży osoby duchownej.

Tab. 5: Gatunki futer użytych do podszywania odzieży śląskich duchownych w latach 1684–1746

Gatunek futra	Liczba przekazów	Gatunek futra	Liczba przekazów
baranie	1	sobolowe	1
grzbiety	1	szlamy (slamy)	1
lisie	3	wydrzane	2
ogonkowe (gronostajowe?)	1	ubiory futrzane (bez specyfikacji gatunku)	6
popielicze	1		

Choć zatem futra były niewątpliwym – oprócz gatunku tkanin – wyznacznikiem bogactwa osoby je noszącej, to jednak zaskakuje podana w tabeli ich liczba oraz użyte gatunki (8). Różne rodzaje odzieży wzbogaconej futrzanymi dodatkami posiadali bowiem niemal wszyscy – oprócz księży Grusikowskiego i Gumulskiego – badani śląscy duchowni. Największą kolekcję futer zgromadził ponad wszelką wątpliwość pleban mikołowski ks. F. S. Rostabiński. W jego szafie znajdowały się bowiem: *suknia z popielicami, płaszcz sukienny z kapturkiem futrem podszyty, kaftan z futrem, czapka sobolowa, czapka lisia, czapka ogonkowa (gronostajowa?) oraz rękaw wydrzany*³⁴. Mógł z nim się równać jedynie ks. W. Orawski z Łąki, który w 1684 roku posiadał *suknię podszytą lisami, kaftanik podszyty barankami, dwie czapki podszyte, rękawik oraz rękawice podszyte*³⁵. Jak zatem łatwo zauważyć, ubiór omówionej grupy śląskich duchownych nie był jednolity i odzwierciedlał jej silnie zhierarchizowany charakter, przy czym w moim przekonaniu nie chodziło tutaj tylko o dość oczywistą różnicę pomiędzy plebanem korzystającym z ubogiego beneficjum a tym, który

³³ Tylko w przypadku jednego płaszcza ks. F. S. Rostabińskiego dysponujemy informacją, że był to płaszcz z kapturem podszytym futrem.

³⁴ AKMK, AOff, sygn. AOff. 165 (Rostabiński), fol. 1434.

³⁵ IBIDEM, sygn. AOff. 159 (Orawski), fol. 659.

zdołał w swoich rękach skumulować dochody z kilku parafii. Również stan pochodzenia odciskał w praktyce na tyle istotny ślad w samoocenie, gustach i aspiracjach duchownego, iż z dużym prawdopodobieństwem można mówić o przenoszeniu wzorców mieszczańskich bądź szlacheckich na stan duchowny, np. w ubiorze, ale także w wyposażeniu siedziby mieszkalnej. Pochodzący z Pszczyzny ks. F. S. Rostański urodził się w latach 60. XVII wieku w bardzo zamożnej rodzinie mieszczańskiej Krzysztofa Rustabiusa, handlującego skórą i futrami. Przypuszczalnie już przodek ks. Rostańskiego Tomasz Rustabius *Plesnensis* w 1616 roku studiował na jezuickim uniwersytecie w Ołomuńcu. Sam natomiast ks. F. S. Rostański szczylił się posiadaniem stopnia naukowego doktora filozofii (i płaszcza akademickiego). Pokonywanie kolejnych szczebli w karierze duchownego także nie przysparzało mu większych trudności. Wyświęcony w Krakowie w 1686 roku na wikariat w Osieku (dekanat oświęcimski), w latach 1695–1696 był już plebanem w Łące w dekanacie pszczyńskim, a zarazem dziekanem w sąsiednim dekanacie oświęcimskim i jednocześnie plebanem w Osieku. Na kartach pszczyńskiego protokolarza dekanalnego zanotowano w 1695 roku, iż obejmując parafię w Łące, ówczesny dziekan oświęcimski wyrażał się o duchowieństwie dekanatu pszczyńskiego w pogardliwych słowach: *kpiście tu wszyscy, zaś o samym dziekanie pszczyńskim ks. W. Gawińskim mówił, że smołę onemu było wozić, a nie dziekanem być*³⁶. Wydaje się, że ks. F. S. Rostański był jednym z tych duchownych, którzy mieli poczucie własnej wartości wynikającej tak z pochodzenia stanowego, wykształcenia, jak i z zamożności oraz zajmowanej pozycji społecznej. Jego zaś *ultima voluntas*, nie tylko w części dotyczącej wielorakich ruchomości, ale zwłaszcza w szczegółowym opisie przebiegu własnej uroczystości pogrzebowej, wskazuje na bardzo silne przywiązanie do tworzonych przez całe życie autowizerunku.

Siedziba plebana

Dom, w którym mieszkał pleban, jak również ten, w którym mieszkał wikariusz bądź prebendarz, nie były własnością duchownych, lecz stanowiły niezbywalny majątek parafii. Wspomagani przez patrona parafii plebani mieli obowiązek dbać o stan techniczny tych budynków, przeprowadzać w nich konieczne remonty, naprawy i modernizacje. Mogli też dokonywać tego wszystkiego za własne pieniądze, co było nie tylko mile widziane przez zwierzchnią władzę kościelną, ale niejednokrotnie konieczne z uwagi na niewywiązywanie się w pełni przez patronów parafii z tej części ich obowiązków kolatorskich. Pozostając przy osobie plebana Rostańskiego z Miłkołowa, zacytujmy fragment inwentarza parafialnego sporządzonego po jego śmierci, a w chwili obejmowania urzędu w 1715 roku przez kolejnego plebana ks. Pawła Bargieła: *Przy tym kościele są dwa budynki plebańskie jeden stary, a drugi nowy. Nowy od nieb[oszczyka] antecessora p[ia]e m[emoriae] Xiędza Fabiana Rostabinskiego przed lat 12 własnym jego kosztem zbudowany, w którym jedna mała, a druga wielka izba,*

³⁶ H. DUDAŁA (ed.), *Clerus*, s. 313.

komora, spiżarnia, sionka i kuchenka. W tym budynku z woli ostatniej nieb[oszczyka] zostawiono trzy stoły, stołek jeden modrem suknem obity, w wielkiej izbie obicia na płótnie grubem malowane, Szafa malowana na szkło y obrazow ośm. Stary zaś budynek na czeladnik obrócony, w którym ad praesens iedna tylko izba przestronna, a jedna komora, trzy chlewy dla różnego bydła. Ten budynek z starodawna powinni parafianie poprawiać, y konserwować. Jest przy tym suszarnia na chmiel a na len. Item stołek nad piwnicą, dwie wozownie, a stodoła niedawno też zbudowana. Item z ostatniej woli nieb[oszczyka] Rostabińskiego przy plebanii dla gospodarstwa zostawiono wuz (sic) kowany stary, dwie brony, a plużek stary. Item domek wikarialny niedawno też od parafianów w placu plebańskim zbudowany³⁷. Mikołowski domostwo ks. F. S. Rostabińskiego – dodajmy, że zapewne drewniane – nie było więc szczególnie duże, jednak stanowi trafną reprezentację zabudowań plebańskich w interesującym nas okresie na Śląsku³⁸. Powtórzmy zatem raz jeszcze: znajdowały się w nim dwa pomieszczenia mieszkalne (izba wielka i izba mniejsza), komórka, spiżarnia, sień oraz kuchnia. W wielkiej izbie ściany obite były malowanym płótnem oraz ozdobione ośmioma obrazami. Znajdowała się tam także szafa malowana na szkło, czyli na zastawę stołową, trzy stoły i jeden stołek (krzesło) obity modrym sukmem.

Analiza wszystkich odnalezionych dotychczas testamentów oraz inwentarzy pośmiertnych pozwoliła na wyodrębnienie 12 kategorii ruchomości wchodzących w skład majątku osobistego śląskich plebanów, a stanowiących wyposażenie ich domostw.

Tab. 6: Kategorie i liczba ruchomości prywatnych plebanów śląskich w latach 1684–1746

Kategoria ruchomości	Rodzaj	Liczba sztuk	Liczba przekazów
Bielizna pościelowa	poduszki	9	3
	kołdry	8	4
	pierzyny	17	2
	pościel	brak danych (pościel moje wszystkie)	2
Bielizna stołowa	obrussy	6	1
Przedmioty higieny osobistej	miednica srebrna	1	1
Dekoracja wnętrz	kobierce	3	2
	kilimy	1	2
	obrazy	8	4

³⁷ AAKat, Urząd parafialny w Mikołowie. Dokumenty różne, sygn. 18/2, *Inventarium rerum ecclesiae parochialis Mikołoviensis sub titulo Sancti adalberti Episcopi et Martyris, dioecesis Cracoviensis, decanatus Plesnensis in Anno Domini 1715 conscriptum* (26 I 1715), fol. 7^r.

³⁸ Murowane plebanie należały w omawianym okresie do nielicznych i z reguły znajdowały się na terenie parafii miejskich. Na terenie archidiecezji frydeckiego na osiem parafii tylko w jednej (Frydtku) probostwo było murowane, vide D. PINDUR, *Světla a stíny barokní církve ve Slezsku. Frýdecké arcidiecézi v letech 1654–1770. Struktury, procesy, lidé* (= SoT 22), Český Těšín 2015, s. 139–142, 147–148.

Dewocjonalia osobiste	relikwiarze	1	1
	obrazy religijne	10	3
	krucyfiks	2	2
	krucyfiks srebrny	2	2
	agnusek srebrny	1	1
Meble	stoły, stoliki	6	3
	krzesła, stolki	17	5
	łóżka	6	5
	skrzynie, kufry	9	3
	szafy, szafki	7	2
	puzdra, puzderka, szkatułki	13	5
Zegary	zegar stołowy	1	1
	zegar kołowy	1	1
	pektoralik	2	2
	klepsydra	1	1
Oświetlenie	lichtarze cynowe	8	3
	lichtarze mosiężne	5	2
	fajerka mosiężna	1	1
Pościel	poduszki	9	3
	kołdry	8	4
	pierzyny	17	2
	pościel bez specyfikacji	2	2
Zastawa	misy cynowe	15	3
	półmiski cynowe	48	5
	talerze cynowe	60	4
	przystawki cynowe	8	3
	dzbany, dzbanki cynowe	16	5
	flaszki w cynie	9	3
	noże cynowe	12	1
	łyżki srebrne	35	5
	kubki, czarki cynowe	2	1
	kubki, czarki srebrne	3	2
	solniczka cynowa	2	2
	solniczka srebrna	1	1
	ze szkła	brak danych (kilka kąsków)	1
Pojazdy	kolasy, karety	6	4
	wozy kowane, wozy inne, wózki	15	10
Inne sprzęty	kielich pozłacany	1	1
	tabakiera srebrna	1	1
	tablica czarna do notowania	1	1

Tak jak w ubiorze swoistym wyznacznikiem luksusu były futra, tak w przypadku pozostałych mobilii o zamożności, społecznych aspiracjach, a może nawet o swoistej samoocenie nowożytnego duchownego świadczyły liczba oraz rodzaj posiadanych przez niego pojazdów. Środek transportu był oczywiście niezbędny w codziennej pracy duchownego, stąd występował niemal w każdym testamencie. Zwykle była to jedna kolaska, częściej wóz *kowany* (kuty). W dwóch badanych przypadkach plebańskie wozownie wypełniało kilka zróżnicowanych pojazdów. Najzamożniejszy w tym względzie był dziekan bytomski ks. W. Ciołkowicz posiadający w 1733 roku aż cztery powozy: wóz *kowany*, wóz *nowy*, wózek *nakryty* oraz wózek *francuski z półszorkami* (rodzaj dawnej uprzęży). Zaraz za nim widzimy ks. Rostabińskiego, którego prywatną własnością były trzy pojazdy: wózek *nakryty alias karetka*, kolaska *na pasach* (rodzaj bryczki) oraz kolaska *pleciona*³⁹. W przedstawionym zestawieniu tabelarycznym uwagę zwraca natomiast śladowo reprezentowana kategoria przedmiotów służących do utrzymania higieny osobistej. Jedynie w testamencie ks. J. Odrobińskiego [il. 2] z 1746 roku wymieniona została jedna *miednica srebrna*, nigdy jednak nie pojawiły się ręczniki, choć w przypadku *inventarium rerum derelictarum* ks. A. Matuszewicza z Niemieckiej Wisły z 1720 roku wymieniona została *szafeczka mała na ręcznik*⁴⁰. Być może stosunkowo często uwzględniane w testamentach flasze, dzbanki, dzbaneczki, konewki i koneweczki pełniły swoją funkcję nie tylko w trakcie posiłków, ale część z nich służyła także plebańskiej toalecie. Ks. F. S. Rostabiński niewątpliwie był estetą, stąd jego dzbanki były nie tylko liczne (9 sztuk), ale także różnorodne i zdobne. Znalazły się bowiem wśród nich *dwie koneweczki stare armianskiej roboty* oraz *dzbaneczek malowany*⁴¹.

Przedmioty mające bezpośredni związek z osobistą pobożnością śląskich duchownych wydają się w naszych badaniach szczególnie interesujące. Na plebanii ks. W. Orawskiego w Łące w 1684 roku oprócz jednego krucyfiksu i niepodanej liczby *inszych obrazów* znajdowało się pięć płócien o tematyce religijnej: *św. Jan*, *św. Wawrzyniec*, *św. Antoni*, *Biczowanie Chrystusa* oraz *obraz na blasze Najświętszej Matki Jezusa*⁴². W domu ks. W. Gawińskiego słynącego w dekanacie pszczyńskim z ascetycznego trybu życia w 1713 roku znajdowały się obrazy Matki Bożej oraz patrona – *św. Wojciecha*, jak również *krzyż srebrny*⁴³. Osiem *obrazków prostych* o niepodanej tematyce i technice wykonania wymienił w 1724 roku w swym testamencie ks. J. Pacutek z Mokrego⁴⁴, ks. Rostabiński był w 1713 roku właścicielem jednego *agnuska srebrnego*⁴⁵, największą zaś kolekcją dewocjonaliów poszczycić się mógł w 1746 roku pleban z Bierunia – ks. J. Odrobiński. Oprócz niepodanej liczby

³⁹ AKMK, AOff, sygn. AOff. 165 (Rostabiński), fol. 1435.

⁴⁰ AP Pszczyzna, AKP, sygn. IX 723, Bieruń. Akta kościelne (1575–1779), Testament ks. J. Odrobińskiego z 10. I. 1746, pag. 92.

⁴¹ AKMK, AOff, sygn. AOff. 165 (Rostabiński), fol. 1434.

⁴² IBIDEM, sygn. AOff. 159 (Orawski), fol. 458.

⁴³ IBIDEM, sygn. AOff. 166 (Gawiński), fol. 455r.

⁴⁴ IBIDEM, sygn. AOff. 168 (Pacutek), fol. 39; Producta, bez sygn., nlb.

⁴⁵ IBIDEM, sygn. AOff. 165 (Rostabiński), fol. 1435.

różnych obrazów papierowych z romami posiadał także obraz w ramach *Cordis Jesu*, obraz św. Franciszka Salezego, relikwiarz w domu będący oraz krucyfiks srebrny u łóżka mego wiszący⁴⁶. W obszernym tabelarycznym wykazie ruchomości chciałybyśmy zwrócić szczególną uwagę na meble, o których D. Główna pisał, że *W testamentach i pośmiertnych inwentarzach ruchomości duchownych nie wymieniano ich zbyt często [...], a nawet te najbardziej niezbędne odnotowywano najwyżej w co trzecim przekazie. Można więc przypuszczać, że niektóre z nich były składnikiem majątku beneficjalnego i służyły kolejnym jego użytkownikom*⁴⁷. Tymczasem w przypadku badanych przeze mnie dziesięciu przekazów w trzech nie ma rzeczywiście żadnej wzmianki o meblach stanowiących prywatną własność księdza, ale w pozostałych wymieniane są zarówno stoły, stoliki, stołki i krzesła, jak i szafy różnego rodzaju oraz łóżka, a nawet kosztowne *murum hispanicum*, czyli parawan⁴⁸. Stwierdzenie jednak, czy mamy tu do czynienia z cechą odróżniającą śląskich księży od duchowieństwa w Koronie, wymaga dalszych badań źródłowych. Jeśli chodzi natomiast o zastawę stołową, to najbogatszą posiadał pleban J. Odrobiński z Bierunia (74 sztuki), nieco mniej – 48 sztuk – znajdowało się w zastawie plebana Rostańskiego, zaś 34 – plebana i dziekana pszczyńskiego W. Gawińskiego. Materiałem, z którego wykonana była większość naczyń stołowych, była cyna, choć zastanawia fakt posiadania przez śląskich duchownych łyżek wyłącznie srebrnych. Analiza odnalezionych przekazów w jednym przypadku pozwoliła nam na prześledzenie losów niektórych przedmiotów. W 1713 roku dziekan W. Gawiński zapisał egzekutorowi swej *ultimae voluntatis*, a zarazem krewnemu i plebanowi bieruńskiemu ks. J. Odrobińskiemu *unum cochlear* (jedną łyżkę srebrną) i *arundinem meam argento obductum et horologium pectorale cum operculo argenteo* (trzcinę oprawną w srebro oraz pectoralik w srebrnej obudowie)⁴⁹. Co prawda w testamencie ks. J. Odrobińskiego z 1746 roku żadnego z tych przedmiotów (może za wyjątkiem srebrnej łyżki) nie widzimy, pojawiły się w nim jednak legowane *Joanni Latosinski vicario meo [...]* z ceny [...] *talerzi 2. cum litteris A.G.D.P. i kubek cynowy z takiemiz literami*⁵⁰. Sądzę, że litery A.G.D.P. oznaczały zapis: Adalbertus Gawinski Decanus Plesnensis, zatem naczynia pochodziły z prywatnej zastawy stołowej dziekana pszczyńskiego i powstały zapewne między 1690 a 1713 rokiem. Fakt, iż naczynia tak oznaczone dziekan Gawiński nie wykazał w swym testamencie w 1713 roku, nakazuje nam zachowanie dużej ostrożności w formułowaniu wniosków na temat zasobności plebańskiego mienia.

Osobną kategorią ruchomości opisywaną w badanych przeze mnie przekazach źródłowych szczegółowo bądź ogólnikowo było wyposażenie kuchni oraz gospodarstwa rolnego. Dziekan pszczyński ks. W. Gawiński w 1713 roku wszystkie sprzęty kuchenne oraz gospodarskie ujął w trzech słowach: *oeconomica instrumenta*

⁴⁶ AP Pszczyna, AKP, sygn. IX 723 (Odrobiński), fol. 92.

⁴⁷ D. GŁÓWKA, *Majątek*, s. 122.

⁴⁸ AKMK, AOff, sygn. AOff. 166 (Gawiński), fol. 455r.

⁴⁹ *IBIDEM*, fol. 459v.

⁵⁰ AP Pszczyna, AKP, sygn. IX 723 (Odrobiński), pag. 95.

*omnia*⁵¹, z kolei pleban Gumulski z Woźnik w testamencie z 1733 roku zapisał: *W plebanii zastałem pustki. Inwentarza żadnego, jednak jedna krowa była, ale zdechła. Zostawiam przecię moją własną krowę pro inventario i wieprzka*⁵². W podobnym tonie, aczkolwiek podając inną przyczynę ubóstwa plebańskiego gospodarstwa, wypowiedział się w 1695 roku pleban Jan Stokowiecki z Wojkowic: *Pieniędzy i zbiorów żadnych nie mam, bo przed dwiema laty, wiadomo wszystkim, żem do kołka funditus zgorzał*⁵³. Na dziesięć zbadanych przeze mnie przekazów źródłowych zaledwie trzy opisują sprzęty kuchenne (ks. F. S. Rostabiński 1714, ks. J. Pacutek 1724, ks. J. Odrobiński 1746), ale już siedem uwzględniło wykaz narzędzi gospodarskich.

Tab. 7: Wyposażenie kuchni oraz narzędzia gospodarskie w testamentach plebanów śląskich (1684–1746)

Sprzęty kuchenne	Liczba przekazów	Narzędzia gospodarskie	Liczba przekazów
alembik do przypalania wódki	1	brona	5
beczki na kapustę	2	cep	1
beczki rybne	2	drabina sienna	1
blechownia	1	hak (do gnoju)	2
brytfanka żelazna	1	kopacz	1
cebrzyk	1	koryto mięsne	1
durszlak	1	koryto chlebowe	1
dzieżka do chleba	1	kadłub do sypania zboża	1
kocioł na kawę	2	kłódka	2
kociołek miedziany	2	lada ze stabicą?	2
konew	2	łopata	2
kuchenne naczynia drewniane	1	łańcuch	2
kuchenne naczynia gliniane	1	piła tracka	1
maślnica	1	pług	5
moździerz z tłuczkiem	1	prutak	1
naczynia kapustne	2	radło	5
naczynia kaszne	1	siekiera	3
panew rybna	1	słomianka na zboże	1
ratka do warzenia piwa	2	skopiec	1
rożeń mały	1	sznury do suszenia prania	1
rożeń wielki	2	świder	1
siekacz różny	1	waga kowana	1
szaflik	1	widły	1
tarło	1	zrąbek?	1
żeleźnik	2	żelaza klepne	1

⁵¹ IBIDEM, sygn. AOff. 166 (Gawiński), fol. 456v.

⁵² IBIDEM, sygn. AOff. 172, *Approbationis testamenti Gumulski*, fol. 283–184.

⁵³ IBIDEM, sygn. AOff. 163, *Approbatio testamenti in Woykowice* (Stokowiecki), fol. 354.

2. Portret ks. Jerzego Antoniego Odrobińskiego (1680–1746), plebana parafii św. Bartłomieja Apostoła w Bieruniu w dekanacie pszczyńskim w latach 1712–1746

Ostatnim rodzajem ruchomości, który chciałabym w tym miejscu jedynie zasygnalizować – aczkolwiek wcale nie dlatego, by był to marginalny wątek – są prywatne księgozbiory duchowieństwa śląskiego. Temat książek czytanych i posiadanych przez nowożytnych duchownych na Śląsku zasługuje nie tylko na odrębne wystąpienie i artykuł, ale na większe studium. W tym miejscu pozwolę sobie jednak nie zgodzić się z opinią wielokrotnie przeze mnie już przywoływanego historyka Dariusza Głównki, jakoby *duchowni raczej nie mieli rozbudzonych zainteresowań naukowych, poznawczych*⁵⁴. Formacja intelektualna duchowieństwa śląskiego omawianej doby, kształtowana w przeważającej mierze w jezuickich kolegiach i uniwersytetach na Śląsku, Czechach i Morawach, w dużo zaś mniejszym stopniu w diecezjalnych seminariach duchownych (tutaj raczej formacja ascetyczna), nie przesądzała oczywiście o pasjach naukowych, literackich czy też artystycznych. Faktem jest jednak, że duchowni jako absolwenci tych szkół byli bardzo dobrze przygotowani do twórczego uczestnictwa w kulturze chrześcijańskiej. Poprzez naukę elementarnego rzemiosła pisarskiego oraz nabywanie ukierunkowanych nawyków czytelniczych, muzycznych i teatralnych opanowali podstawy klasycznej i nowołacińskiej humanistyki, co

⁵⁴ D. GŁÓWKA, *Majątek*, s. 189.

czyniło ich aktywnymi uczestnikami życia literackiego. Wielu wychowanków szkół jezuickich bez problemu tworzyło łacińskie lub greckie wiersze, miało niezłe opanowane umiejętności oratorskie i retoryczne, ale także zaszczepioną określoną wrażliwość estetyczną. Czy zatem w takim kontekście może nas dziwić łacińska twórczość poetkyka proboszcza z Bojszów i Lędzin ks. Gotfryda Eichbergera?⁵⁵ Utwory odnalezione po niemal 300 latach każą jednak zupełnie inaczej spojrzeć na tzw. przeciętnego śląskiego wiejskiego plebana.

Testamenty oraz pośmiertne spisy mienia także w zakresie badań nad prywatnymi księgozbiorami duchownych dają duże możliwości. Oczywiście niemal w każdym przekazie wzmiankowany będzie brewiarz czy też księgi liturgiczne zakupione i darowane parafii przez *moribunda*. Testamenty, w których śląscy duchowni umieszczali spis kilkunastu, kilkudziesięciu lub nawet ponad 100 dzieł tworzących ich prywatną bibliotekę, nie są co prawda zbyt częste, jednak istnieją. Co więcej, na podstawie przeprowadzonych przeze mnie badań nad dekanatem pszczyńskim sądzę, że w każdym dekanacie istniały większe lub mniejsze księgozbiory prywatne tworzone przez kolejne generacje miejscowych duchownych na zasadzie zakupów, testamentalnych legatów lub też wymiany. Lektura była właściwie codziennym warsztatem pracy duchownego (kaznodziejstwo), a bywało, że przeradzała się w pasję. Książka o różnej tematyce obecna była niemal we wszystkich odnalezionych testamentach. Najwięcej książek – 46 tytułów w około 60 tomach – wymienił w swym testamencie pleban z Łąki ks. W. Orawski. Jak zwykle zaskakuje nas ks. F. S. Rostabiński, doktor filozofii niemający najlepszego zdania o pszczyńskich konfratrach. Jako jedyny w swoim czasie na terenie dekanatu pszczyńskiego kapłan z doktoratem powinien w moim przekonaniu mieć więcej książek niż powozów czy też szkatulek. Jednak w jego testamencie pojawiło się lakoniczne stwierdzenie: *Tem [czyli książki] podzielił między krewnych, ostatek co zostaje niechaj exekutorowie rozdziela i sobie pobiorą*⁵⁶. Problem jednak polegał na tym, że ów *ostatek* stanowiło jedno dzieło pamiętające zapewne studenckie czasy testatora, a mianowicie praca autorstwa franciszkanina konwentualnego Marka Korony *Directorium albo raczej wprowadzenie do pojęcia terminow, elementów logicznych i filozoficznych, z których przychodzimy do formowania syllogizmów i wszelkich demonstracji* (Lwów 1639, 1640; Kraków 1644).

Wszystkie przedstawione przeze mnie wywody zdają się potwierdzać jakże trafne spostrzeżenie francuskiego historyka z drugiej połowy XIX wieku Fustela de Coulanges, iż: *Pour un jour de synthèse il faut des années d'analyse* (Dla jednego dnia syntezy potrzebne są lata analiz)⁵⁷. Wydaje się, że badania nad majątkiem osobistym nowożytnego duchowieństwa śląskiego – podkreślmy to raz jeszcze, dotychczas nieprzebadane – znajdują się w fazie swego rodzaju preanalizy. Stąd duży nacisk położony przeze mnie zwłaszcza na kwestie jurydyczne. Jakkolwiek od podjęcia próby syntezy w zakresie badanej problematyki dzieli nas długa droga, to jednak

⁵⁵ H. DUDAŁA – B. GAJ, Łacińskie epigramy ks. Gotfryda Karola Eichbergera z Bojszów, Kraków 2017.

⁵⁶ AKMK, AOff, sygn. AOff. 165 (Rostabiński), fol. 1435.

⁵⁷ F. DE COULANGES, *La Gaule romaine*, Paris 1901, s. XIII.

już teraz na horyzoncie dociekań pojawiają się pytania – tylko z pozoru proste. Jak zamożni byli śląscy plebani doby nowożytnej lub też jaka była struktura i dochody plebańskich gospodarstw rolnych? Jakie było miejsce śląskiego plebana w społeczności wiejskiej w XVII–XVIII wieku? Czy zawsze był on przewodnikiem powierzonej sobie trzody wiernych, czy może czasem także adwersarzem? Dzięki odnalezionym i poddanych analizie testamentom (oraz dokumentom pochodnym) udaje nam się w coraz większym stopniu odtworzyć nie tylko świat rzeczy materialnych otaczających nowożytnego śląskiego plebana, ale również świat wartości mu najbliższych⁵⁸. I choć zgodzić się wypada z twierdzeniem Andrzeja Pośpiecha, iż *Obserwacja przeszłości przez pryzmat inwentarzy przypomina spoglądanie przez mikroskop*, to jednak nadrzędne staje się inne przekonanie wyrażone przez tego badacza: *Prawdziwa wartość poznawcza tych źródeł tkwi w szczególności, w nieosiągalnej na ogół w innych ich typach konkretności przekazywanych informacji. Żadne inne bowiem nie ukazuje codzienności w jej prozaicznych, materialnych przejawach w sposób aż tak drobiazgowy*⁵⁹.

⁵⁸ Dla obszaru diecezji olomunieckiej w XVIII wieku vide R. ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století 1695–1777* (=IV. díl dějin olomoucké diecéze), Praha 1987, s. 193–260; IDEM, *Osudy moravské církve v 18. století II. díl*, Olomouc 2003, s. 97–160.

⁵⁹ A. POŚPIECH, *Pułapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*, Warszawa 1992, s. 7, 10.

Hmotná a duchovní kultura / Kultura materialna i duchowa (CZ.11.2.45/0.0/0.0/16_010/0000247)
Projekt je spolufinancován z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj – Programu Interreg V-A
Česká republika – Polsko v rámci Fondu mikroprojektů Euroregionu Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński

**Dům, palác a zámek v hmotné kultuře Slezska /
Dom, pałac i zamek w kulturze materialnej Śląska**

RADIM JEŽ – DAVID PINDUR et al.

Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník 6 (2018)

Vydalo / Wydawca MUZEUM TĚŠÍNSKA, P. O., Masarykovy sady 103/19, 737 01 Český Těšín

Redakce / Redakcja RADIM JEŽ, DAVID PINDUR

Návrh obálky / Projekt okładki PETR TESAŘ

Jazyková úprava / Korekta językowa LENKA JEŽOVÁ BICHLEROVÁ,
PRE-TEKST PAULINA KIELAN

Anglické překlady / Angielskie przekłady PYGMALION, S.R.O

Polské překlady / Polskie przekłady IRENA ADAMCZYK

Vydání první / Wydanie pierwsze, náklad / nakład 1 200 kusů / sztuk
Český Těšín / Czeski Cieszyn 2018

Předtisková příprava / Przygotowanie druku HENRYK WAWRECKA
Tisk a vazba / Druk i oprava FINIDR, S. R. O., Český Těšín

ISBN 978-80-86696-47-8

ISSN 1733-9820